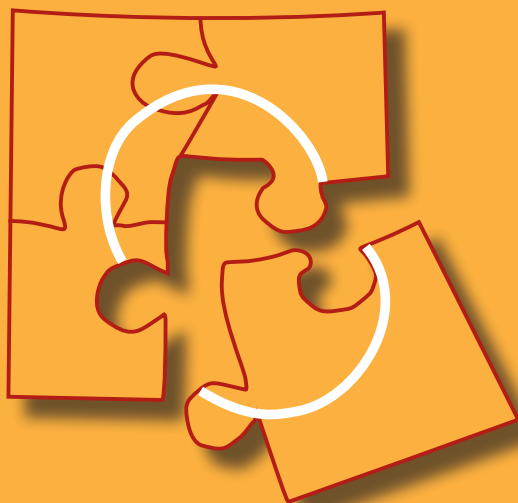

Om

standardiserade
bedömningsmetoder

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-87169-99-1
Artikelnr 2012-12-9

Tryck Edita Västra Aros, Västerås, december 2012

Innehåll

Vad menas med standardiserade bedömningsmetoder?	5
Varför behövs standardiserade bedömningsmetoder?	8
Standardiserade bedömningsmetoder kan användas för uppföljning	10
Att börja använda standardiserade bedömningsmetoder	11
Viktigt att tänka på vid användningen	13
Oklarheter om standardiserade bedömningsmetoder	16
Referenser	19

Om standardiserade bedömningsmetoder

Standardiserade bedömningsmetoder används som ett stöd när enskilda personers situation, funktion eller behov ska bedömas av professionella inom socialtjänst och hälso- sjukvård. Med hjälp av standardiserade bedömningsmetoder insamlas relevant och tillförlitlig information om enskilda personer som underlag för bedömningar. Information från samtliga individer i en målgrupp kan sammanställas för att ge kunskap som rör hela målgruppen och de insatser som utförts, och kan användas för verksamhetsutveckling. Användningen av standardiserade bedömningsmetoder kan bidra till en evidensbaserad praktik.

Vad menas med standardiserade bedömningsmetoder?

Att använda en standardiserad bedömningsmetod innebär att bedöma en situation, funktion eller behov med hjälp av ett vetenskapligt prövat bedömningsinstrument (t.ex. en checklista eller ett index) och en manual som beskriver hur instrumentet ska användas.

Ett bedömningsinstrument är baserat på forskning

Ett bedömningsinstrument är ett formulär med fastställda frågor. Dessa bygger på forskning och beprövad erfarenhet som visat vilka områden som är viktiga för det som ska bedömas, t.ex. risk- och skyddsfaktorer för barns utveckling. Informationen kan samlas in genom exempelvis självskattning, intervjuer, observationer eller sökningar i akter och register.

En manual innehåller anvisningar

En manual ska innehålla beskrivningar av den standardiserade bedömningsmetodens syfte, teori, användningssätt, utbildning och eventuella kostnader. Där ska också finnas anvisningar om hur frågor och svarsalternativ bör användas samt hur resultat kan tolkas. Vidare ska där finnas information om hur bedömningsinstrumentet har utvecklats och prövats vetenskapligt (se faktaruta om vetenskapliga prövningar). Slutligen ska manualen innehålla uppgifter om huruvida bedömningsinstrumentet är anpassat och prövat för svenska förhållanden. Manualen är ett sätt att säkerställa att bedömningsinstrumentet används som det är tänkt.

Standardisering syftar till enhetlig bedömning

Med standardisering menas att bedömningsmetoden är baserad på detaljerade instruktioner och specifikationer för användning som utvecklaren har utarbetat. Syftet med standardisering är att uppnå ett enhetligt tillvägagångssätt som är oberoende av vem som använder bedömningsinstrumentet [1].

Vetenskapliga prövningar handlar primärt om att undersöka bedömningsinstrumentets reliabilitet, validitet och acceptans i relevanta grupper.

- Reliabilitet handlar om i vilken utsträckning ett bedömningsinstruments resultat är fritt från mätfel. Till exempel ska två oberoende personers skattningar av en och samma individ stämma överens.
- Validitet handlar om i vilken utsträckning användningen och tolkningen av bedömningsinstrumentets resultat överensstämmer med syftet med bedömningen. Man kan också säga att det handlar om att bedömningsinstrumentet ska mäta det som det avser att mäta.
- Acceptans handlar om huruvida bedömningsinstrumentet accepteras av såväl de berörda personerna som de professionella.

Varför behövs standardiserade bedömningsmetoder?

Forskning visar att människor ofta brister som beslutsfattare i komplexa situationer. Vi skapar oss lätt uppfattningar om vad problem beror på och hur de ska lösas. Dessa uppfattningar styr vilken ytterligare information som samlas in, ofta söker vi information som bekräftar våra föreställningar snarare än motsäger dem. När information samlas in i beslutssituationer riskerar den därför att vara fel eller otillräcklig.

Vilken information professionella samlar in och huruvida den är otillräcklig vid beslutsfattande är också relaterat till faktorer som typ av organisation, arbetsbelastning, arbetsledning samt de professionellas egna erfarenheter och attityder. Eventuella brister kan vara systematiska och svåra att upptäcka [2]. I de beslut som hälso- och sjukvården och socialtjänsten fattar kan dessa brister få långtgående konsekvenser för den enskilde.

Ökar förutsättningarna för en likvärdig bedömning

Standardiserade bedömningsmetoder ger stöd för att systematiskt ställa frågor som kan vara avgörande för att få fram relevant information. Det skapar förutsättningar för likvärdiga bedömningar oavsett var i landet de görs och vem som gör dem.

Ger kunskap om enskilda personer och målgrupper

Standardiserade bedömningsmetoder är ett stöd för de professionella i arbetet med att ta reda på vilka behov de berörda personerna har. Denna kunskap har betydelse såväl för den enskilda personen som för verksamheten i stort. Genom att standardiserade bedömningsmetoder ger likvärdiga underlag är det möjligt att sammanställa uppgifterna så att man får information om hela gruppens situation och behov och hur dessa varierar med exempelvis ålder och kön.

Ger ökad transparens

När man använder standardiserade bedömningsmetoder presenteras bedömningsunderlaget på ett överskådligt och lättbegripligt sätt. Det ger goda möjligheter att återkoppla resultatet till den berörda personen, vilket är en viktig del i arbetet. Denne ges möjlighet att korrigera, lägga till och kommentera informationen, och blir på så vis mer delaktig. Resultatet kan även ge indikationer om vilka områden som är viktiga att utreda vidare.

Kompletterar annan information

I en bedömningsprocess inhämtar de professionella information från flera olika källor. Den information som tas fram med hjälp av standardiserade bedömningsmetoder utgör ett komplement till annan information. Inför beslutsfattande ska information från standardiserade bedömningsmetoder vägas samman med annan relevant information om personens specifika situation.

Standardiserade bedömningsmetoder kan användas för uppföljning

Uppföljning är ett viktigt led i en verksamhets förbättringsarbete [3, 4]. Vissa bedömningsmetoder kan användas för uppföljning både av enskilda personer och på verksamhetsnivå.

Uppföljning av enskilda personer

Vid uppföljningar av enskilda personer används samma bedömningsmetod för att samla in relevant information både före och efter en insats eller behandling. En jämförelse av resultaten från de båda mättillfällena visar om situationen har förändrats.

Uppföljning på verksamhetsnivå

Om standardiserade bedömningsmetoder används systematiskt för att bedöma alla berörda personer i en specifik målgrupp så kan denna information sammanställas och utgöra en del av den egenkontroll som verksamheterna ska utföra [3]. På så vis erhålls kunskap om den grupp som t.ex. deltagit i en viss behandling. Denna kunskap kan bidra till att utveckla arbetet och förbättra verksamheten.

Resultatet av insatserna blir både synligare och tydligare med uppföljning och det ger de ansvariga beslutsfattarna underlag för beslut om vilka insatser som ska användas, och vilka som ska utvecklas, förändras eller ersättas. Detta skapar förutsättningar för ledningen att systematiskt följa upp och utvärdera den egna verksamheten och därmed kontrollera att verksamhetens insatser är av god kvalitet (3 kap. § 3 SoL) och utgår från vetenskap och beprövad erfarenhet (6 kap. 1 § PSL.)

Att börja använda standardiserade bedömningsmetoder

Identifiera målgrupp och syfte

När en standardiserad bedömningsmetod ska väljas är det viktigt att först identifiera målgruppen och syftet med bedömningen. Är syftet exempelvis att bedöma om ett barn far illa i hemmet ska bedömningsmetoden vara utvecklad och prövad för just den målgruppen. Är syftet istället att bedöma äldre personers behov av stöd i sin dagliga livsföring väljer man en bedömningsmetod som utvecklats och prövats för det ändamålet.

Klargör syftet och diskutera för- och nackdelar

När en ny standardiserad bedömningsmetod introduceras på en arbetsplats är det viktigt att alla, i synnerhet ledningen, känner till vad bedömningsmetoden kan bidra med i arbetet, samt vilka förbättringar som likvärdiga bedömningar och en synligare process kan innebära för de berörda personerna. Det är också viktigt att diskutera bedömningsmetodens för- och nackdelar i arbetet samt verksamhetens förutsättningar att kunna följa upp att bedömningsmetoden används i enlighet med manualen.

Utarbeta en implementeringsplan

Att börja arbeta med standardiserade bedömningsmetoder innebär ofta en stor förändring och förändringsarbete kan ta lång tid. Under vägen kommer såväl förutsedda som oförutsedda frågor och problem att behöva lösas. Det är därför bra att börja med att utarbeta en implementeringsplan som bör innehålla förslag på hur arbetet ska organiseras och hur praktiska frågor ska lösas. Exempel på sådana frågor är:

- Vem har ansvar för användningen av en viss bedömningsmetod?
- Vilka resurser krävs t.ex. ifråga om personal, utbildning, tid för träning och övning?
- Bör arbetsrutiner förändras?

I Socialstyrelsens metodguide publiceras information om de standardiserade bedömningsmetoder som används mest inom socialt arbete i Sverige samt granskningar av deras kvalitet. <http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/metodguide>

Viktigt att tänka på vid användningen

Informera den det berör

När standardiserade bedömningsmetoder ska användas bör den berörda personen informeras om

- bedömningsmetodens syfte
- hur genomförandet går till
- varför frågorna är viktiga för den kommande bedömningen
- varför samtliga frågor ställs till alla
- hur återkopplingen kommer att ske.

Var saklig

Under mötet ska de professionella förhålla sig sakliga och undvika att värdera de uppgifter som lämnas. Som professionell måste man vara lyhörd för personen man möter och exempelvis förklara en frågas syfte och ta sig tid att reda ut eventuella missförstånd.

Presentera resultatet

Den information som samlas in bör alltid sammanställas så att den kan presenteras på ett överskådligt sätt för den berörda personen. Syftet är att försäkra sig om att information, som är relevant för bedömningen, inte är förbisedd. Vidare är syftet att tydliggöra vilken information som ligger till grund för den aktuella bedömningen. Det gör bedömningsprocessen synlig och lättare att förstå, vilket kan öka delaktigheten. Detta kan i sin tur ha en positiv inverkan på exempelvis personens motivation och viljan att genomgå en behandling.

Samma juridiska regelverk som vid annan utredning

En utredning och uppföljning ska alltid bygga på tillräcklig och relevant information. Användningen av standardiserade bedömningsmetoder ska ske inom ramen för det regelverk som finns rörande bedömningar, utredningar och uppföljningar. Av förvaltningslagen följer att varje ärende där någon enskild är part ska handläggas så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att säkerheten eftersätts. Detta får dock inte medföra att kraven avseende objektivitet, opartiskhet och allsidighet eftersätts. Handläggningen styrs också av grundläggande offentlighetsprinciper, exempelvis principen om allas likhet inför lagen och proportionalitetsprincipen. Proportionalitetsprincipen säger bland annat att maktutövning måste stå i proportion till det syfte som ska uppnås. Bestämmelser om sekretess och om hur handlingar ska hanteras och förvaras gäller också för information som insamlats med standardiserade bedömningsmetoder.

Sträva efter att ställa samtliga frågor i bedömningsinstrumentet

Utifrån resonemangen om att förutfattade meningar hos de professionella påverkar vilka frågor som uppfattas som relevanta för enskilda personer, är det etiskt riktigt att ställa alla frågor till alla i den aktuella målgruppen. En tänkbar invändning kan vara att när alla frågor ställs kommer vissa personer att mötas av frågor som inte är direkt relevanta för dem. Detta måste vägas mot risken att vissa områden systematiskt förblir oupptäckta för vissa grupper på grund av stereotypa föreställningar om gruppen. Bedömningsinstrument har ibland frågor med en hierarkisk struktur som innebär att följdfrågor inom ett visst område bara ska ställas i vissa fall. Det är viktigt att påpeka att standardiserade bedömningsmetoder inte begränsar rätten att avstå från att svara.

Synliggöra behov av nya insatser

Ett skäl för att ställa alla frågor i ett bedömningsinstrument är att det kan synliggöra brister i utbudet av insatser. Att synliggöra personers behov kan påverka utbudet av insatser och på så sätt bidra till verksamhetens utvecklings- och förbättringsarbete.

Oklarheter om standardiserade bedömningsmetoder

1. Ogillas standardiserade bedömningsmetoder av de personer som berörs?

Det finns ibland en farhåga bland professionella att berörda personer kan komma att känna sig besvärade av att standardiserade bedömningsmetoder används. De få studier som behandlar denna fråga, liksom erfarenheterna i pågående utvecklingsarbeten på Socialstyrelsen, visar att personer tvärtom ofta uppskattar att svara på frågor utifrån färdiga formulär. De känner sig inte utpekade eftersom frågorna i bedömningsmetoden ställs till alla i målgruppen [5].

2. Minskar standardiserade bedömningsmetoder professionaliteten?

En annan betänklighet är att professionaliteten minskar med ökad användning av standardiserade bedömningsmetoder. Det har att göra med en uppfattning om att praktiken blir alltmer instrumentell. Men det är viktigt att komma ihåg att standardiserade bedömningsmetoder endast bidrar med en del av den information som samlas in vid en utredning. De professionella har en nyckelroll eftersom det är de som gör den sammanvägda slutgiltiga helhetsbedömningen – inte bedömningsmetoden!

3. Går det att mäta sociala fenomen på ett meningsfullt sätt?

Det finns de som hävdar att det inte går att mäta tillstånd och behov hos individer på ett meningsfullt sätt. Andra menar dock att det är möjligt att undersöka sådant som människor upplever genom att mäta människors beskrivningar. De mätmetoder som används varierar, liksom säkerheten i mätningarna. Det är viktigt att komma ihåg att mätningar av verkligheten inte är detsamma som denna, utan endast ett mer eller mindre grovt mått på något som representerar verkligheten. Standardiserade bedömningsmetoder försöker fånga sådant som existerar som begrepp och vars innebörd inte kan fastslås en gång för alla, som till exempel föräldraförmåga.

Viktigt att tänka på vid val av bedömningsmetod:

- För vilken målgrupp är bedömningsmetoden avsedd?
- I vilken situation ska bedömningsmetoden användas?
- Är bedömningsmetoden vetenskapligt prövad (inklusive anpassad för svenska förhållanden)?
- Att implementera en ny bedömningsmetod kräver både tid och resurser.

Referenser

1. Swedish Standards Institute. Bedömningstjänster i arbetslivet – Processer och metoder för bedömning av människor i arbetsrelaterade syften – Del 1: Krav på uppdragsgivaren. (ISO 10667–1:2011, IDT).
2. Kahneman, D. (2011). Thinking fast and slow. London: Allen Lane.
3. SOSFS 2011:9. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete. Stockholm: Socialstyrelsen.
4. Socialstyrelsen (2012). Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete. Tillgänglig på Internet: <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2012/2012-6-53> [Hämtad 12.10.23]
5. Engström, C. and Armelius, B-Å (2002). ”Klienters acceptans av strukturerade intervjuer i socialtjänsten”. Nordisk Sosialt Arbeid, (4), pp. 210–216.

Standardiserade bedömningsmetoder fungerar som ett stöd i utredningsarbetet för professionella när de ska bedöma enskilda personers situation, funktion eller hjälpbehov. Den insamlade informationen kan utgöra en del av bedömningsunderlaget inför beslut.

Standardiserade bedömningsmetoder kan också användas för uppföljning av enskilda personer. Om bedömningsmetoderna används systematiskt för hela målgrupper kan den samlade informationen sammanställas och bilda underlag för utveckling av verksamheter. Användning av standardiserade bedömningsmetoder är ett viktigt redskap i arbetet med att utveckla en evidensbaserad praktik.

Den här broschyren riktar sig främst till professionella inom socialtjänst och hälso- och sjukvård. I den redogörs kortfattat vad standardiserade bedömningsmetoder är och hur de används.

Om standardiserade bedömningsmetoder
(artikelnr 2012-12-9) kan beställas från Socialstyrelsen
www.socialstyrelsen.se/publikationer

Publikationen kan också laddas ner på
www.socialstyrelsen.se